

Jelka Pirkovič, Ljubljana

MORFOLOGIJA MESTA IN LJUBLJANSKI URBANIZEM

Osnovni namen mojega članka je s primerom Ljubljane in nekaterih ključnih urbanističnih posegov vanjo v zadnjih sto letih pokazati, kakšen je bil odnos arhitektov-urbanistov do fizične resničnosti mesta, v katerem so ustvarjali. Zato bom predstavila delo štirih znamenitih arhitektov, ki so v tem času Ljubljani dali najvidnejši pečat. To so bili Camillo Sitte, Maks Fabiani, Jože Plečnik in Edvard Ravnikar.

Ne bom analizirala vseh načrtov in realizacij, ki so jih omenjeni arhitekti ustvarili za Ljubljano. Izbrala bom samo nekaj značilnih urbanistično-arhitekturnih posegov, in to tistih, ki po mojem najbolj nazorno osvetljujejo naslovno tematiko.

Kot je znano, je Sitte avtor prvega celovitega urbanističnega načrta za Ljubljano. Nastal je po velikem ljubljanskem potresu leta 1895 kot del popotresne obnove, ki jo je finančno podpirala monarhija, in izgradnje Ljubljane kot deželne prestolnice. Mestne oblasti so Sitteja, ki je bil tedaj slaven urbanistični teoretik, povabile, naj pripravi regulacijski načrt za Ljubljano. Sitte se je povabilu odzval in še istega leta pred občinskim svetom predstavil svoje poglede na razvoj Ljubljane.¹

Sočasno je na svojo pobudo regulacijski načrt pripravil tudi Maks Fabiani. Fabiani je bil v tem času na začetku svoje uspešne ustvarjalne poti. V letih 1894 do 1896 je delal v ateljeju Otta Wagnerja. Wagner je prav v tistem času (1894) nasledil Karla Hasenauerja na mestu profesorja mojstrske šole za arhitekturo dunajske likovne akademije. V letu nastanka Fabianijevega regulacijskega načrta za Ljubljano, to je leta 1895, je Wagner izdal svoje teoretično delo *Moderne Architektur*², ki zaokroženo povzema učiteljeve moralne napotke študentom, hkrati pa je tehnični priročnik za njihovo praktično delo. Fabiani je pozneje v ne-

¹ Zapisnik seje mestnega sveta, na kateri je Sitte predstavljal svoj načrt, je objavljen v knjigi Nace Šumi: *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani*, Ljubljana 1954, str. 10–12.

² *Moderne Architektur: Sienen Schülern; ein Führer auf diesem Kunstgebiete*, Berlin 1895

1. Camillo Sitte: Regulacijski načrt Ljubljane, 1895 (Repr. J. Gorjup)

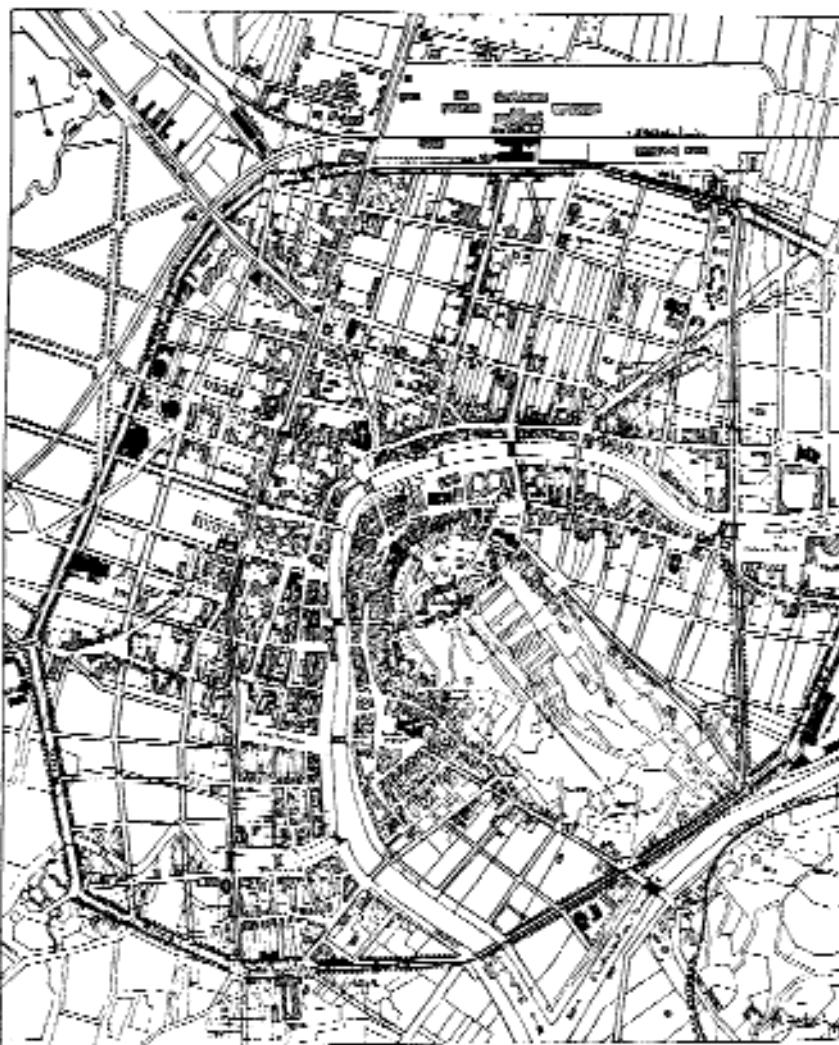
kem zasebnem pismu opisal, kako je po Wagnerjevih navodilih sodeloval pri pisanju te knjige.³

Fabiani je k svojemu načrtu za Ljubljano priložil tudi pisno poročilo in vse skupaj objavil v nemški in slovenski različici.⁴ To knjižico lahko štejemo za prvo slovensko urbanistično razpravo.

Občinski svet se je seznanil z obema načrtoma. Nobenega sicer ni potrdil niti pri avtorjih naročil podrobnejše izdelave, pač pa je svojemu stavbnemu uradu naročil, naj izdela splošni regulacijski načrt, kar je ta še istega leta tudi storil. Splošni regulacijski načrt je, po zagotovilih stavbnega odseka, upošteval nekatere dobre zamisli obeh arhitektov, ki pa jih je prilagodil obstoječim razmeram. Tako je predvidel

³ Nace Šumi, Pismo Maksa Fabianija iz leta 1955, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XXVII (1991), str. 122.

⁴ Max Fabiani: *Regulierung des Landeshauptstadt Laibach*, Dunaj 1895; in Max Fabiani: *Regulacija Deželnega Stolnega Mesta Ljubljane*, II. Izdaje (Dunaj 1899).

2. Maks Fabiani: Temeljni motivi mesta Ljubljane, 1895 (Repr. J. Gorjup)

3. Ljubljana: Pogled na nekdanjo Bleiweisovo, sedanjo Prešernovo cesto (Rep. J. Gorjup)

spremembe uličnih črt predvsem tam, kjer so bile stavbe v lasti mestne občine oziroma kjer je potres stavbe tako razmajal, da je bilo potrebno njihovo rušenje. Stališče mestnih veljakov je bilo, »...da je sedaj nastala prava doba za regulacijo Ljubljane in da bi bila večna škoda, ko bi mestna uprava prilike ne izrabila, da mesto modernizira.«⁵ Pri osrednjih oblasteh so izposlovali ugodna posojila in davčne olajšave za vse, ki so bili pripravljene podreti svoje poškodovane hiše in na istih mestih ali drugje zgraditi nove.⁶ Tako so po nepotrebem porušili tudi marsikatero stavbo, ki bi se jo dalo zlahka popraviti. Med njimi je bila žrtvovana poznorenesančna rezidenca knezov Auerspergov, tako imenovani knežji dvorec, ki bi, če bi bil ohranjen, pomenil enega ključnih arhitekturnih spomenikov Ljubljane.

Poleg praktičnih razlogov, nepotrebnih stroškov in zapletov pri ekspropriaciji zemljišč sta obstajala še dva razloga za to, da niti Sittejev niti Fabianijev načrt ni bil uresničen.

Sitte je bil v primerjavi s Fabianijem večja urbanistična avtoriteta. Vendar se iz njegovega načrta vidi, da ga je pripravil nekdo,

⁵ Ivan Hribar: *Moji spomini*; 1. del, Ljubljana 1928, str. 271.

⁶ Fran Govekar, Miljutin Zarnik (ed): *Ljubljana po potresu; 1895–1910*, Ljubljana. s.a, str. 134–135.

ki je predvsem teoretik in ne pozna konkretnih razmer. Fabianijev načrt je bil sprejemljivejši, ker je bolj upošteval tehnične, to je predvsem prometne in komunalno-higienske zahteve. Relativna mladost in neizkušnost njegovega avtorja (pred tem Fabiani ni izpeljal še nobene arhitekturnega, kaj šele urbanističnega načrta) sta verjetno odvrnili občinske svetnike od tega, da bi v celoti sprejeli njegove zamisli.

In kakšne ideje odlikujejo oba načrta?

Sittejevo glavno izhodišče je bilo oblikovanje estetskega mesta. V svojem temeljnem delu *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*⁷ je skušal na podlagi »natančne raziskave vseh, predvsem pa slikovitih motivov starih mest definirati umetnostna načela pri oblikovanju mest« (str. 18). Tudi v Ljubljani⁸ je bil njegov osnovni namen oblikovati takšne trge in ulice, ki bodo zadovoljevali estetski čut. Vsekakor mu ni šlo za ohranjanje tega, kar danes imenujemo urbanistična dediščina. Izjema so le tisti deli starega mesta, v katerih je videl izrazite prostorske dominante, vizure ali poteze, ki prispevajo k slikovitosti novih oziroma na novo reguliranih predelov. V svojem načrtu Ljubljane je s sivim tonom poudaril najožje mestno središče pod Gradom. Tukaj je predvidel le en večji poseg, ki je bil kasneje tudi realiziran, in sicer regulacijo prej zavite Špitalske ulice, ki je povezovala Mestni trg z mostom čez Ljubljanico, kjer je Plečnik pozneje zgradil znamenito Tromostovje. Regulacija te ulice je bila upravičena iz prometnih razlogov. Z njo je Sitte na videz prekršil svoja načela o lepoti neravnih, zavitih ulic in »bedi« ravnih ulic. V resnici se svojim načelom ni

⁷ Camillo Sitte: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen: Ein Beitrag zur Lösung moderner Fragen der Architektur und monumentaler Plastik unter besonderer Beziehung auf Wien, Dunaj 1889*. Tako Sitte pravi, da zaradi pridobitve nekaj kvadratnih metrov zemljišča ni treba žrtvovati sicer zanimivih nepravilnosti, brez katerih »... celo najlepše rešitve delujejo trdo, hladno in prisiljeno...« (str. 145). In druga misel: »Velik je že bilo napisanega o nacionalno-gospodarskem pomenu likovne umetnosti... mogoče bi lahko tudi trdosrčni mestni ekonomski končno spoznali, da bi se lahko denar, vložen v objekte umetniške narave, spremenil v domovinsko čustvo, v lokalni patriotizem in v turistično atrakcijo.« (str. 149).

⁸ Glede podrobnosti o Sittejevih načrtih za Ljubljano glej delo, citirano v opombi 1, str. 12-17, in Nace Šumi, Sittejev regulacijski načrt za Ljubljano, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. IV (1957), str. 211-220.

izneveril, ker je ulica kratka in ker je s tem odprl poglede z mostu in trga pred njim na Grad in znameniti baročni Robbov vodnjak na Mestnem trgu.

Preostale dele starega mesta je zajel v dokaj radikalno regulacijo ulic. Če bi vse njegove zamisli uresničili, bi Ljubljana izgubila veliko srednjeveškega stavbnega tkiva in številne baročne arhitekture in mestne celote. Vodilna ideja njegove regulacije obstoječih ulic in cest ni bilo izboljšanje prometa, temveč ustvarjanje novih pogledov na Ljubljanski grad, ki dominira na griču nad staro Ljubljano, na zeleno vzpetino Šišenskega hriba, na zvonike cerkva ali na spomenike, ki bi jih postavili na novo projektiranih trgih. Kot primer na podlagi njegovega načrta izvedene cestne poteze lahko navedem regulacijo v tistem času nove ulice, sedanje Miklošičeve, ki odpira pomembne poglede na frančiškansko cerkev.

Fabianijev načrt obsega isto območje kot Sittejev. Že na prvi pogled se razlikuje od slednjega po večji koherentnosti. Celotno območje je vizualno in funkcionalno zaokroženo z novo krožno cesto – Ringom. To potezo je Sitte v ustni predstavitvi svojega načrta odsvetoval, češ da je predraga in da na splošno ne prinaša nobenih prednosti. Stavbni urad je v svojem načrtu idejo Ringa deloma prevzel. Krožna cesta je bila realizirana v svojem severozahodnem delu in v vzhodni polovici severne stranice (njen zahodni del je že bil zgrajen, potem ko so sredi 19. stoletja tod namestili železniško postajo). Realizaciji krožne ceste kot celote smo priča šele sedaj, ko dokončujejo veliko mestno obvoznico, katere obod je seveda bistveno večji od tistega, ki so ga načrtovali pred sto leti.

Po podrobnejšem pregledu Fabianijevega načrta ugotovimo, da je njegov pristop v izhodišču drugačen od Sittejevega. Ni predlagal širitve oziroma regulacije že obzidanih ulic in cest,⁹ temveč je predvidel njihovo razbremenitev s projektiranjem novih prometnic, to je s preboji obstoječih vpadnic (Karlovske in Gosposvetske) do mestnega središča, oziroma nasprotno, s podaljški starih ulic od središča do Ringa. Stare ceste, ki so v radialni smeri vodile iz mesta v okolico, je seveda reguliral tam, kjer so potekale po vrtovih, travnikih in njivah.

⁹ V svojem poročilu dobesedno pravi, da teh ulic ».. ne bi bilo treba razširiti za mnogo, a kar bi se naznačilo, moralo bi se dosledno izvesti«. Op. cit., str. 3.

Fabianijev načrt lahko razumemo kot uresničevanje Wagnerjevih načel o oblikovanju mest, izraženih v že omenjenem delu *Moderne Arhitektur*. Otto Wagner je namreč pri napotkih glede urbanističnega urejanja mest zagovarjal diferenciran odnos do ulične mreže v že pozidanih delih mesta in njegovi okolici. Poudarjal je pomen trgov, mostov, cestne železnice in drugih komunalno-tehničnih naprav in pozival k celovitemu urejanju funkcionalnih in oblikovalskih urbanističnih nalog.

Fabiani je svoj načrt izdelal na podlagi analize oblikovnih značilnosti Ljubljane, kar je nazorno prikazal v skici z naslovom *Temeljni motivi mesta Ljubljane*. Za Ljubljano je značilno polkrožno zaporedje ulic in trgov starega mesta. To urbano obliko opredeljujeta meander reke in grič z Gradom. Hrbet grajskega griča pomeni simetralo urbane kompozicije. Drugi, za časa Fabianija že oblikovani »polmesec« sestavljajo srednjeveške ulice na levem bregu Ljubljanice. Fabiani jim je dodal zaključna trga na jugu oziroma severozahodu, predlagal je tudi regulacijo njegovega osrednjega prostora, to je Marijinega (sedaj Prešernovega) trga. Tretja ponovitev tega motiva naj bi se prav tako iztekala v južni in severovzhodni trg in naj bi potekala po obstoječih, delno reguliranih cestah.

Tako je v primerjavi s Sittejevo Fabianijeva regulacija veliko prijaznejša do arhitekturne in urbanistične dediščine Ljubljane. Res da starega mestnega jedra Fabiani v načrtu ni posebej označil, tako kot je to storil Sitte. Nakazal pa je rešitev za ohranitev urbanega tkiva, in sicer z urejanjem ulične mreže. Poleg tega se je v svojem poročilu jasno zavzel za fizično ohranjanje Ljubljanskega gradu.¹⁰

Jože Plečnik se je v Ljubljano dokončno preselil iz Prage, in to leta 1921, ko je prevzel mesto profesorja na novo ustanovljeni šoli za arhitekturo na ljubljanski univerzi. V obdobju med 1928 in 1957 je tukaj ustvaril vrsto urbanističnih zamisli. Z njimi je mestu dal svoj pečat, tako da lahko govorimo o »Plečnikovi Ljubljani«.

¹⁰ Tako je dobesedno zapisal: »Za mesto tako značilno poslopje na Gradu mora se vzdržati na vsak način. Ljubljansko meščanstvo niti ne domneva, kako velik zaklad, žalibog še mrtev, ima na Gradu. Strogo je treba paziti, da ne pride kak kos sveta na vrhu grebena ali neposredno pod njim v privatno posest.« Op. cit., str. 24.

GRADIVO

4. Jože Plečnik: Ljubljana – Tromostovje (1929–1933) (Foto J. Pirkovič)

5. Jože Plečnik: Ljubljana – Ljubljanske tržnice (1939–1944) (Foto J. Pirkovič)

Poglejmo, kaj je Plečnikova Ljubljana. Plečnik je pripravil tri urbanistične načrte za Ljubljano. Dva sta nastala leta 1929, tretji leta 1944. Prvi in tretji imata naravo študijske skice, v kateri je Plečnik po svoje predelal Fabianijev načrt oziroma načrt mestnega stavbnega urada s konca 19. stoletja. Drugi načrt je predlagal bolj podrobno regulacijo območja severne Ljubljane, za katero je Fabiani po naročilu občinskega sveta pripravil regulacijski načrt že leta 1899. Plečnik je tudi pri tem načrtu izhajal iz Fabianijevih, posredno Wagnerjevih idej.

Prvi načrt je ostal na ravni akademskega razmišljanja, drugega je mestna občina formalno sicer potrdila, vendar nikoli ni bil uresničen, tretji je ravno tako ostal v predalu. Plečnik pač ni bil analitično-sintetični urbanist, ki bi mestni prostor urejal v dveh dimenzijah risalne deske.

Plečnik je svojo vizijo Ljubljane nosil in razvijal v sebi in jo je postopoma uresničeval skozi skoraj trideset let. Ni je zaznamoval v obliki regulacijskega načrta. Plečnikovo idejo o Ljubljani lahko rekonstruiramo s pomočjo njegovih pisem in zapisov njegovih prijateljev in učencev.

Umetnik si je Ljubljano predstavljal kot idealno kombinacijo Firenc in Aten. Atene ponazarjata predvsem Grad – Akropola in Južni trg – Propileje. Vzorednice med Firencami in Ljubljano predstavlja reka z mostovi in kultiviranimi brežinami, tržnice ob njej, nerealizirani novi magistrat in zaporedje na novo urejenih ulic in trgov v mestu.

Plečnikova Ljubljana naj bi odražala duhovne razsežnosti slovenstva in povezanost tega duha z večnimi ideali lepote. Sorodna ideja je Plečnika vodila tudi pri obnovi Hradčanov v Pragi. Vendar Plečnik duha slovenstva in slovanstva ni iskal v domačijem slogu, kot so to v prvih desetletjih našega stoletja počeli mnogi arhitekti Severne, Srednje in Vzhodne Evrope. Iskal je njegove globlje, arhetipske korenine v antični umetnosti, predvsem v njenih arhaičnih prvih, v renesansi in tudi v baroku, katerega italijanski vpliv je tako močno čutiti v slovenski umetnosti.

Plečnikova Ljubljana je tako nastajala po kosih, pa vendar v skladu z enotno vizijo svojega ustvarjalca. Svoje preureditve je nanizal v tri ključne motive: v »vodni motiv«, ki se veže na ureditev bregov Ljubljane in njenega pritoka Gradaščice, v motiv Gradu in povezav med graj-

skim gričcem in staro Ljubljano in v motiv zelene avenije, ki povezuje predmestje Trnovo, kjer je Plečnik stanoval, z novim mestnim središčem.¹¹

Naj naštejemo nekaj ključnih postaj teh treh motivov: vodni motiv sestavljajo Tromostovje, pri čemer je Plečnik ohranil stari kamniti most (1929–1932¹²), Čevljarški most (1933), preureditev nabrežij Ljubljaničke skupaj s sprehajališčem na Špici in Trnovskim pristanom (1931–1939), ureditev bregov Gradaščice (1934) in izgradnja mestne tržnice med Tromostovjem in Zmajskim mostom (1939–1944). Grajski in obgrajski motiv sestavljajo ureditev Šentjakobskega trga z novo postavitev Marijinega stebra (1926–27) in ureditev Zoisove ceste (piramida, ograje, zelenje, 1927), ureditev poti na Grad in okolice Florjanove cerkve (1932–1933) ter ureditev sprehajališča na grajskih Šancah (1934–1936). Zelena avenija je sestavljena iz Trnovskega mostu (1933), preureditve Kongresnega trga (novi tlak, ozelenitev, oprema, stopnišče uršulinske cerkve, dvoje stopnišč proti Ljubljani, 1927–1933) in iz ureditve Vegove ceste in Trga francoske revolucije z obeliskom, posvečenim Iliriji (1930–1933 in 1939–1940).

Tako se zdi, da se je s Plečnikom uresničila želja prenekaterega varuha kulturne dediščine o srečni simbiozi med novim oblikovanjem in starimi urbanimi celotami. Plečnikov sopotnik konservator France Stelè je v tem primeru imel prav, ko je zagovarjal tezo, da poseg tankočutnega arhitekta lahko poveča estetski potencial spomenika. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da vse Plečnikove stvaritve ne zdržijo sedanjih meril spomeniške doktrine, ker sodijo v preživeli krog violet-leducovskega odnosa do spomeniških vrednot. Pri tem lahko omenim preureditev zunanjščine in okolice cerkve sv. Jerneja v Šiški (1933–1936), rekonstrukcijo rimskega zidu – južnega obzidja antične Emone, prednice srednjeveške Ljubljane (1936–1939), in rekonstrukcijo in ureditev

¹¹ O tem sta podrobno pisala predvsem Peter Krečič in Damjan Prelovšek v svojih monografijah o Plečniku. Cf. Peter Krečič: *Jože Plečnik*, Ljubljana, 1992, str. 199–214; Damjan Prelovšek: *Josef Plečnik: 1872–1957*, Salzburg, Dunaj 1992, str. 279–294.

¹² Letnice v oklepajih pomenijo leto nastanka projekta in leto dokončanja posega. Različni viri včasih navajajo različne letnice, ker je Plečnik včasih dalj časa »brusil« določeno idejo. Tudi pri izvedbi nekateri navajajo leto dokončanja glavnine del, nekateri pa čas, ko so bili opravljeni še manjši posegi.

Križank (1951–1956). Tako je bilo tisto, kar se je v Plečnikovem času zdelo kot omejitev, to je gospodarska kriza tridesetih let in splošno pomanjkanje v prvih letih po koncu vojne, z današnjega zornega kota srečno naključje. Če bi bila Ljubljana takrat premožnejša in bi uresničili vse Plečnikove zamisli, bi mesto ostalo brez bistvenih delov stare Ljubljane, podrli bi marsikateri arhitekturni spomenik (na primer tivolski grad in filharmonijo), pozidali bi velik del Tivolija, Grad pa bi že takrat spremenili oziroma ga nadomestili s stavbo novega parlamenta.

Pri pregledu prispevkov Sitteja, Fabianija in Plečnika lahko ugotovimo, da njihove vizije o novi, veliki Ljubljani v glavnem niso bile uresničene. Še največ zamisli je udeležil Plečnik in še on predvsem tiste, ki zadevajo tako imenovani mikrourbanizem oziroma urbano in komunalno opremo. Šele v šestdesetih letih našega stoletja so nastale okoliščine, ki so omogočile večje, radikalnejše posege v mestno središče. Te okoliščine so v grobem naslednje: odvzem cerkvenega in zasebnega premoženja, sorazmerna gospodarska rast in politični konsenz glede izgradnje mestnega središča kot sedeža državnih institucij in z njimi povezanih velikih podjetij.

Vrt uršulinskega samostana je pomenil eno najbolj zanimivih območij v neposredni bližini stare Ljubljane, kjer so arhitekti videli možnost za gradnjo novega mestnega središča. Vrt je stal v ozadju Kongresnega trga ob glavni mestni cesti sever–jug. Fabianijev načrt se ga ni dotikal. Sitte je tik ob uršulinski cerkvi projektiral novo ulico, ki bi vrt prerezala na dvoje. Oba načrta sta ob zahodnem robu vrta predvidela novo ulico, ki bi prek Kongresnega trga povezovala staro Ljubljano z največjim ljubljanskim parkom Tivolijem. Ulica je bila odprta šele leta 1940, ko so uršulinke ob njej po Plečnikovih načrtih postavile gimnazijo (1939–1941). Po koncu vojne so večji del vrta odprli za javnost in tu je bilo priljubljeno shajališče Ljubljančanov.

Prvi načrti za pozidavo uršulinskega vrta segajo v leto 1939, vendar niso bili uresničeni. Takrat je več mladih slovenskih arhitektov, med njimi tudi Ravnikar, sodelovalo na natečaju za ureditev Kongresnega trga. Znani so tudi kasnejši Ravnikarjevi idejni načrti za ureditev tega dela Ljubljane (iz let 1946–1947 in iz leta 1958). Leta 1959 je bil razpisan javni natečaj za »ureditev novega Trga revolucije«, ki naj bi postal novo politično in nacionalno središče ne le Ljubljane, temveč vse Slovenije.

GRADIVO

6. Maketa ljubljanskega mestnega središča na Prešernovem trgu (Foto J. Pirkovič)

7. Edvard Ravnikar: Ljubljana – Trg revolucije, danes Trg republike; (1960–1974) pogled na celoto (Foto J. Pirkovič)

8. Edvard Ravnikar: Ljubljana – Trg republike; 1960–1974) pogled na objekte ob Erjavčevi ulici (Foto J. Pirkovič)

Na natečaju je zmagal Ravnikar s projektom, ki pomeni šolski primer corbusianskega urbanizma tipa Plan Voisin. Veliko ploščad, ki zavzema celoten prostor vrta, naj bi uredili v osi sever–jug z dvema visokima stolpnicama v obliki prizem. V eni stolpnici naj bi bil sedež vlade, druga je bila namenjena »slovenskemu gospodarstvu«. Stolpnici naj bi imeli simbolno vlogo gigantskega slavloloka zmage, podobno kot jo ima pariška La Defense. Prostor med stolpnicama in že zgrajenim poslopjem skupščine (arhitekt Vinko Glanz, 1954–1958) naj bi bil namenjen množičnim zborovanjem, med njima naj bi stal spomenik, posvečen dvajseti obletnici zmage revolucije. Novi kompleks naj bi programsko dopolnila stavba veleblagovnice.

Osnovna zamisel natečajnega projekta je bila uresničena: zgradili so obe stolpnici (resda skoraj polovico nižji) in veleblagovnico, postavili monumentalni spomenik revolucije (Drago Tršar) in nekdanji bujni vrt spremenili v betonsko ploščad, pod katero sta dve nadstropji podzemskih garaž. Zaradi gospodarske recesije poznih šestdesetih in začetka sedemdesetih let se je spremenila namembnost objektov. Namesto

vlade je stolpnico dogradila največja slovenska banka, namesto paradnega trga je ploščad postala največje parkirišče v središču Ljubljane.

S stališča urbane morfologije je novi kompleks zabrisal vse sledove prejšnje ureditve. Presekana je bila stara Nunska ulica, ki je potekala vzdolž južnega samostanskega zidu. S tem je bila zabrisana sled severnega obzidja rimske Emone, katerega ostanki so rabili za temelje nunskega zidu. Nekaj metrov rimskega zidu so sicer obnovili in z zamotanim postopkom prestavili na novo lokacijo ob Prešernovi cesti. Visoke stolpnice so se zarisale v silhueto starega mestnega središča na najbolj občutljivi točki, na prostoru tako imenovanih Ljubljanskih vrat med Gradom in Šišenskim hribom. Uršulinski samostan so na nekdanji vrtni strani deloma porušili, uršulinski vrt pa pozidali z garažami in betonskimi stavbami.

Trg revolucije, danes Trg republike, so gradili več kot dvajset let, to je do leta 1983. Takrat so dokončali kulturno-kongresno središče Cankarjev dom. V tem obdobju so prvotno zamisel deloma prilagodili novemu programu. Na obrobju kompleksa so nastali različni arhitekturni »dodatki«, ki so zmehčali prehod od starega mesta v novi predel. Nastala je tudi podzemna pasaža, ki služi kot pokrita trgovska ulica, namenjena pešcem. Kljub delni prilagoditvi »človeškemu merilu« in vsakdanjim potrebam Ljubljančanov se v celoti pozna, da je bila zgrajena predvsem kot uresničitev »velike ideje«. Gledano z današnjimi očmi, je čisto vseeno, ali je to bila ideja o Arhitekturi z veliko začetnico ali o novem družbenem redu.

UDK 711.4 (497.4 LJUBLJANA)"19":72.071

CITY MORPHOLOGY AND URBANISM IN LJUBLJANA

The author gives a survey and a new interpretation of the contributions of the four town planners who made the greatest contributions to the development of Ljubljana over the past century. The morphological method is used for an analysis of the plans and their realisation. Particular attention is devoted to the relationship between architects and town planners with regard to the values of Ljubljana as an urban monument. The author finds that Fabiani's and Plečnik's contributions each in its own way fitted in well with the existing spatial values. From this point of view Ravnikar's realisation of the idea of a new political and commercial centre for Slovenia on the area of the Trg revolucije, today's Trg republike, was a harsh break with a positive urbanistic tradition and destroyed important spatial values in Ljubljana.

Pictorial material:

1. Camillo Sitte: Regulation Plan for Ljubljana, 1895, (Reproduction by J. Gorjup)
2. Maks Fabiani: Basic motifs of the City of Ljubljana, 1895, (Reproduction by J. Gorjup)
3. Ljubljana: View of the former Bleiweisova ulica, today's Prešerenova, (Reproduction by J. Gorjup)
4. Jože Plečnik: Ljubljana – Tromostovje (1929–1933), (Photo: J. Pirkovič)
5. Jože Plečnik: Ljubljana's central market-place (1939–1944), (Photo: J. Pirkovič)
6. Model of the city centre of Ljubljana – Prešerenov trg, (Photo: J. Pirkovič)
7. Edvard Ravnikar: Ljubljana – Trg revolucije, today Trg republike (1960–1974) – overall view, (Photo: J. Pirkovič)
8. Edvard Ravnikar: Ljubljana – Trg republike (1960–1974) – view of the buildings on Erjavčeva ulica, (Photo: J. Pirkovič)